

Consideracions finals

Vist des de 2024, les pàgines precedents han permès constatar que Poblet ha mantingut al llarg del període contemporani un paper important en l'univers simbòlic català, que era el nostre objecte d'estudi precís. En la conclusió, podem utilitzar diversos indicadors per sintetitzar temàticament el recorregut cronològic exposat en els capítols anteriors i mostrar el caràcter polisèmic del conjunt monumental.

Naturalment, un aspecte primordial que s'ha de valorar és l'atenció que hi han prestat les institucions civils, tant l'Estat espanyol com institucions particulars de Catalunya. Des de l'abandonament del monestir el 1835 i fins a la Restauració borbònica d'Alfons XII, l'acció de l'Estat liberal fou poc present. El règim liberal isabelí va impulsar les comissions de monuments a cada província (1844), i la de Tarragona va ocupar-se essencialment de l'abadia, però sense recursos per restaurar-la i evitar la degradació. La monarquia isabelina va demostrar poc interès a utilitzar el seu potencial simbòlic. Aquest ús també era més difícil per l'estat material en què es trobava l'abadia. Les accions van ser només reactives, com per exemple en el moment en què València i Tarragona s'enfrontaren per construir un monument funerari a Jaume I. Només aleshores va intervenir l'Estat, encara que, a la pràctica, alguna expedició per recuperar les despulles del monarca va acabar malmetent les tombes. Mostra de l'escàs interès de la monarquia és que cap membre de la família reial va visitar Poblet al llarg del segle XIX, tot i que alguns van passar per Tarragona, com Ferran VII, Isabel II i la seva germana Maria Lluïsa Ferranda.

Durant els anys de la restauració borbònica hi hagué un interès oficial, que es va traduir en tasques de salvaguarda material del monestir. Poblet va esdevenir una prioritat de la Comissió Provincial de Monuments de Tarragona. També hi

hagué algunes consignacions pressupostàries directes per part de l'Estat, tot i que seguia sense formar part del catàleg de monuments nacionals. La Real Academia de San Fernando, el 1893, no el va incloure en el catàleg. En definitiva, reconeixement en l'àmbit provincial, però no estatal. Els reis espanyols van seguir sense visitar l'abadia, tot i que sí la tomba de Jaume I a Tarragona. Alfons XII el 1877 i Alfons XIII el 1904.

A la dècada de 1920 l'Estat reconeix Poblet com a monument nacional de Catalunya corregint així el greuge històric. En aquest marc, l'agenda pública fa que Poblet esdevingui una qüestió d'estat: entre 1921 i 1922 la Mancomunitat de Catalunya intenta fer-se amb la propietat del conjunt monumental i la dictadura de Primo de Rivera acaricia la idea de transformar Poblet en universitat pontifícia i centre missioner iberoamericà. El punt d'inflexió va ser la visita d'Alfons XIII, que dinamitzà l'acció de l'estat en favor de la restauració. Fruit d'aquest esdeveniment és la creació del Patronat de Poblet, presidit per Eduard Toda, que en els anys següents capitalitza totes les polítiques d'àmbit estatal i català, amb la complicitat de Jeroni Martorell, Poblet rebrà diferents visites de personalitats, entre d'altres la del president durant el bienni negre republicà, Joan Pich i Pon, que després del solemne enterrament de les despulles del Príncep de Viana va decretar que Poblet havia de ser seu del panteó de catalans il·lustres, un projecte que no es va materialitzar.

La instauració del franquisme va suposar un tomb definitiu, ja que la implantació d'una dictadura comportava a la pràctica l'eliminació de la polisèmia. Només hi havia un discurs públic oficial, que incorporava alhora una determinada apel·lació a la història i la reivindicació de l'espai religiós, que prenia una nova forma arran de la represa de la vida monàstica el 1940. L'estat franquista va reivindicar Poblet com ho va fer amb tots els grans espais religiosos, però va posar un èmfasi especial a fer-se seu el panteó reial, de manera que Franco pogués aparèixer pràcticament com un continuador de Jaume I. La implicació de l'Estat en la reconstrucció va ser absoluta, plasmada en el nou patronat i certificada simbòlicament amb la presència del dictador en el trasllat de les despulles reials de Tarragona a Poblet. La simbiosi entre l'Estat i Poblet va ser, si es vol, forçada, total en l'imaginari promogut oficialment.

Amb la transició i el període democràtic la monarquia restaurada ha mostrat interès per vincular-se a una corona que considera la seva avantpassada, com va mostrar molt clarament la visita de Joan Carles I el 1976, en un moment en què necessitava especialment vincular-se al passat català. És clar que aquesta identificació es produeix sobretot en l'aspecte simbòlic, sense una rellevància destacada en la reconstrucció del conjunt monumental. El restabliment de la Generalitat de Catalunya explica, en part, la nova situació. La institució catalana vindica Poblet

des del vessant civil, com un element representatiu del passat medieval de la societat catalana. Una decisió personal influeix i aporta un element nou al conjunt de Poblet: el dipòsit de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, que suposa una aportació documental sobre la Guerra Civil de 1936-1939 i l'exili. Decisió personal, però amb ressons institucionals, perquè el fons inicial és el d'un president de la Generalitat de Catalunya. La política institucional ha tingut molt en compte el simbolisme de Poblet en els darrers anys, encara que a vegades la respectabilitat associada al monestir i al panteó reial s'ha vist complementada o superada per la custòdia d'un nou element patrimonial, l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià.

En qualsevol cas, s'observa que les institucions polítiques, sigui la monarquia, l'Estat, la Generalitat de Catalunya i les administracions provincials, molt especialment les de Tarragona i Barcelona, han tingut sempre molt present Poblet, encara que amb motivacions diverses i implicacions diferents pel que fa a la reconstrucció del conjunt monumental. Les lectures han estat diverses, des de les que posaven l'èmfasi en la continuïtat religiosa de la societat catalana a les que prioritzaven la continuïtat monàrquica o les que hi cercaven la confirmació d'un poder polític català i, fins i tot, de la catalanitat.

Més enllà de l'interès de les institucions públiques, un indicador fonamental és la rellevància que la societat civil ha atorgat al conjunt monumental i les motivacions del caràcter simbòlic de Poblet, que expliquen aquest interès, de naturalesa ben diversa. Durant bona part del segle XIX el monestir es va convertir en un espai de visita obligada per als joves artistes romàntics. Personatges com Víctor Balaguer, Elies Rogent o Claudi Lorenzale estaven interessats a conèixer la seva dimensió monumental, com una forma d'aproximar-se plàsticament al passat. Eren iniciatives que quedaven circumscrites a un àmbit molt restringit. A mesura que avançava el segle, i sobretot a partir de la dècada de 1870, aquest tipus de visites es vehiculen a través d'associacions diverses, molt especialment des de les entitats excursionistes.

L'interès per Poblet va creixent en el tombant de segle, fins a esdevenir un lloc recurrent per associacions professionals, com els arquitectes; entitats culturals, com el Centre de Lectura de Reus o l'Ateneu Enciclopèdic Popular; acadèmies, com la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, de València. A més, l'espai era utilitzat per diverses organitzacions polítiques, que l'empraven tant com a part dels seus discursos com també com a lloc físic on celebrar-hi concentracions de finalitat propagandística. Vinculaven així una determinada lectura de Poblet amb les seves propostes polítiques. Òbviament, amb enfocaments diversos, entre els quals va destacar l'ús i apropiació que en va fer el catalanisme polític. Les visites de tipus erudit i/o romàntic que hem esmentat abans, de caràcter minoritari, van acabar coexistint amb les més puntuals i massives de les grans concentra-

cions, com per exemple el gran aplec catalanista de 1917. Les visites al monument es van incrementar notablement en les dècades de 1920 i 1930, tant d'associacions excursionistes com de delegacions universitàries i grups religiosos com la Lliga Espiritual de Montserrat, i novament a la dècada de 1960, Poblet també va ser escollit com a seu de congressos com el d'arquitectes en llengua catalana, de juristes catalans o de l'assemblea de la Federació Espanyola de Sindicats d'Iniciativa i Turisme.

En definitiva, un espai al qual aquests tipus d'organitzacions atorgaven una rellevància notable, encara que posant l'èmfasi en aspectes diferents. Diversos grups polítics també van incrementar la seva presència a Poblet, amb contrastos ideològics notables. En els anys de la República es van fer seu Poblet des d'Esquerra Republicana de Catalunya als carlins, passant pels socialistes de la Conca de Barberà, Nosaltres Sols! o la Lliga Catalana. Des d'aquesta perspectiva, la multiplicitat d'actes determinà una rica polisèmia interpretativa del monument en què s'entrecreuaren pertinences territorials a diferents nivells (local, regional i nacional) així com una visió matisada respecte a lectures laiques i/o religioses del monument. Naturalment, aquesta pluralitat va desaparèixer amb la implantació de la dictadura franquista, quan les autoritats van imposar una lectura unívoca de Poblet. D'altra banda, la represa de la vida monàstica atorgava un protagonisme més gran a les activitats de confessió catòlica, amb una comunitat convertida en centre a partir del qual actuaven grups estretament vinculats al discurs oficial, fos la Hermandad de Bienhechores o personalitats de l'ambient carlí. En tot aquest període els protagonistes eren, bé la comunitat, bé les autoritats estatals i provincials. A més, la presència del dictador —amb un desplegament asfixiant— en el retorn de les despulles reials encara va allunyar més la possibilitat que els qui havien fet lectures diferents de Poblet en el passat intentessin mantenir-les vives. A més, aquesta situació contrastava amb els vincles que va teixir el monestir de Montserrat amb sectors opositors en la dècada de 1960. La represa democràtica va permetre la reaparició de la polisèmia pobletana. Va ser molt significatiu el contrast, el mateix 1976, entre els referents que cercaven a Poblet el rei Joan Carles I i els organitzadors de la Marxa de la Llibertat. Ras i curt: herència monàrquica espanyola o reivindicació històrica dels Països Catalans. Des d'aleshores Poblet ha continuat essent punt de referència per a diversos sectors de la societat civil, especialment des de les diferents sensibilitats del catalanisme. Cal destacar que la incorporació de l'Arxiu Tarradellas ha suposat que de vegades el referent pobletà fos el monestir i el panteó reial, i en d'altres casos l'element simbòlic destacat hagi estat l'arxiu del president de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Constatem, doncs, que la societat civil ha estat un actor protagonista a l'hora de dotar Poblet d'una significació, en un procés de retroalimentació, que

òbviament ha tingut com a excepció el període de la dictadura franquista. La diversitat de grups i sectors que han trobat en Poblet algun element referencial és a la base de la seva polisèmia. No es tracta només d'adscripcions culturals i polítiques diverses, sinó també de com històricament, davant situacions diferents, la referència a Poblet era més o menys operativa per a cada grup.

És absolutament objectivable que Poblet era un monestir —un espai religiós— i alhora un edifici de gran valor patrimonial. L'anàlisi de com ha estat percebut aquest espai en els darrers dos-cents anys ens permet constatar que ni tothom ni sempre s'ha valorat de la mateixa manera un i altre aspecte. Encara que a voltes pugui ser difícil distingir-ho, hi ha situacions que cal remarcar. Després de 1835, ni les autoritats civils ni les eclesiàstiques van mostrar interès per una abadia en ruïnes, la qual cosa contribuï encara més a la seva degradació. Només escriptors, pintors, arquitectes i viatgers mostraren interès per visitar i conèixer l'espai, amb una mirada centrada en el vessant patrimonial i deixant abandonada la part religiosa. A la dècada de 1880 la situació ja era diferent, per exemple amb la celebració el 1885 d'una missa en finalitzar la restauració de la capella de Sant Jordi. No obstant algun fet d'aquesta naturalesa, en general l'espai havia perdut la funció religiosa i hi predominaven els actes civils seculars. També és cert que en aquells anys hi havia veus que haurien volgut associar la restauració material amb l'espiritual, i en canvi d'altres que explícitament rebutjaven aquesta possibilitat. La voluntat de restabliment de l'activitat religiosa es va activar especialment en la dècada de 1920. L'arquebisbe Vidal i Barraquer va donar suport a la creació d'una universitat pontificia amb connexions amb Amèrica Llatina en el marc del projecte de la Mancomunitat de Catalunya de 1921-1922, així com sota les directrius de la Dictadura de Primo de Rivera el 1925. Fracassats aquests projectes, Eduard Toda va voler establir una comunitat cistercenca. L'erudit reusenc havia establert a principis de 1927 una relació de cordialitat amb els monjos trapencs que havien impulsat monestirs a Cobreces (Santa Maria de Viaceli, Cantàbria) i a Venta de Baños (San Isidro de Dueñas, Palència). Sembla que la relació tingué com a finalitat la creació d'una comunitat trapenca a Poblet, però l'estiu del mateix 1927 Toda començà una relació epistolar amb l'abat de Cuixà, qui visità Poblet al setembre de 1930, amb el projecte d'instauració d'una comunitat monàstica. La República va refredar el projecte i l'esclat de la guerra civil el va frustrar definitivament. Des d'una òptica política, la Lliga Catalana i els carlins van ser qui més apostaren en aquells anys per la represa religiosa, que es va produir el 1940, coincidint amb la implantació del règim franquista. La *cruzada* es materialitzava, doncs, a Poblet, amb l'arribada dels primers monjos italians. A partir d'aleshores la identificació entre reconstrucció monumental i objectiu religiós va ser total. Eren metes inseparables, que van prendre especial sentit en el context del nacio-

nalcatholicisme. De fet, van ser diverses les veus que criticaven que en etapes anteriors els promotors de la reconstrucció de l'abadia només pensaven des de la perspectiva monumental i no pas des de la perspectiva religiosa. La simbiosi entre els dos elements es va mantenir durant tot el franquisme i només va canviar en l'etapa democràtica, perquè tant institucions públiques com moltes entitats privades se situaven en el context d'una societat secularitzada, en què l'aspecte religiós es vinculava sobretot a la vida privada. La declaració del conjunt monumental com a Patrimoni de la Humanitat ha contribuït a valorar la riquesa arquitectònica, tot i que òbviament per a sectors catòlics la significació religiosa de Poblet segueix sent important.

Paral·lelament a aquesta dimensió religiosa, la recerca ens ha permès constatar que Jaume I va esdevenir central en els discursos sobre Poblet des de la primera meitat del segle XIX, en la mesura que capitalitzava bona part de l'interès simbòlic del monument. La figura del monarca esdevé el símbol en disputa, ja que distintes ciutats de l'antiga Corona d'Aragó volien dedicar-li un monument funerari que acollís les seves despulles. En aquesta etapa, tant els sectors monàrquics conservadors com els liberals progressistes van formular discursos sobre Jaume I i la corona d'Aragó. Per a uns el rei era l'exemple del triomf contra els infidels musulmans i l'expansió territorial; per a d'altres el paradigma de l'essència liberal i confederal de l'antiga corona d'Aragó. La monarquia isabelina cedí inicialment a la iniciativa dels monàrquics i catòlics reaccionaris catalans que volien reforçar la identificació de la reina Isabel II amb Jaume I. Els propagandistes de la monarquia no hi van confiar gaire i la reina no va mostrar cap interès a visitar el sepulcre de Jaume I ni anar a Poblet. Amb Alfons XII la situació canvià i va visitar Poblet i també la catedral de Tarragona per homenatjar la memòria del seu predecessor. S'ha de tenir en compte, però, que les restes de Jaume I no van retornar a Poblet fins el 1952, raó per la qual la percepció dels vincles van ser més tènues des de finals del segle XIX. Tot i així, el mite de Jaume I es va anar consolidant en la societat catalana, bé en les commemoracions del 1808 i 1876, bé també en la literatura i fins i tot el material escolar. Certament, el trasllat de 1952, amb tota la seva pompa i la presència del cap de l'Estat, va marcar una nova etapa. Franco es va voler associar amb el llegat del rei medieval, de manera que la dictadura capitalitzava públicament la figura de Jaume I, mentre les institucions locals rivalitzaven per tenir protagonisme en aquest gran acte simbòlic, amb una notable empenta valenciana. Des d'aquell moment, Poblet i Jaume I tornaven a aparèixer a ulls de molta gent com una sola cosa, amb un interès molt especial dels monarques que han succeït el dictador com a caps de l'Estat. El fil històric de la monarquia ha estat un incentiu fonamental per als reis Joan Carles I i Felip VI. No obstant, Jaume I també ha estat vindicat amb interpretacions diferents, que

posaven l'èmfasi en un personatge cabdal en la configuració d'un poder català autònom, precursor d'un model de monarquia confederal, o referent per a tot l'àmbit lingüístic català, fins i tot com a precedent dels Països Catalans. Més enllà de les elaboracions memorialístiques més o menys interessades, certament la popularitat de la seva figura entre el gruix de la població està ben demostrada.

Els valors simbòlics que hem esmentat es van anar retroalimentant amb la popularització de Poblet com a lloc per visitar i centre turístic. Fins a mitjan segle XIX el monestir era en una zona convulsa, en la qual hi havia combats habituals, que dificultaven l'arribada de visites. El fenomen va començar en les dècades de 1850-1860, amb la presència d'alguns romàntics catalans i viatgers estrangers, que volien admirar el valor patrimonial, i en particular els panteons de la família reial. Més endavant van començar les expedicions de grups d'excursionistes procedents de Barcelona i de mica en mica es començà a desenvolupar una incipient indústria turística lligada a l'interès que despertaven el monestir i les aigües medicinals. Un procés que es va anar consolidant en entrar al segle XX, quan els contingents de visitants, i molt especialment els vinculats a l'excursionisme, van créixer molt notablement. Poblet apareixia ja de forma recurrent a les guies i alhora entrava en contacte amb el nou fenomen de l'estiueig. La confluència de tot plegat va fer que les dècades de 1920 i 1930 fossin les de l'esclat turístic de l'abadia, fins al punt que la Junta de Paradores estatal va preveure fer-ne un a l'antic Palau de l'Abat. Sense que en els anys posteriors s'hagi construït cap gran infraestructura hotelera, més enllà de l'hostatgeria, és cert que Poblet s'ha convertit en un espai turístic rellevant, esperonat per la seva integració a la Ruta del Cister i la declaració com a Patrimoni de la Humanitat. Un factor turístic que no deixa d'incorporar una dimensió simbòlica, que depèn, és clar, de les diferents motivacions i objectius que porten a la visita, com les que es vehiculen a través de les visites escolars.

Si haguéssim d'enumerar mots clau com els que s'indiquen en els articles científics per referir-nos a Poblet, ben segur que n'hi podrien figurar alguns com ara *monument medieval*, *panteó reial*, *edifici religiós*, *catalanitat*, *Jaume I* i d'altres. Com hem exposat al llarg d'aquest llibre, per a cadascun d'aquests conceptes hi podríem establir relacions de complementarietat, però també discussions motivades pel seu caràcter polisèmic. Aquest ha estat l'objectiu de la recerca, que ha volgut mostrar les diverses percepcions que ha generat Poblet al llarg de dos segles. Una visió panoràmica, una primera proposta, que naturalment podrà ser complementada en el futur aprofundint en etapes concretes i ampliant el focus a l'interès i les interpretacions que va generar Poblet en els altres territoris de l'antiga Corona d'Aragó.